

Arsen Duplančić

SPLITSKI SPOMENICI U KAVANJINOVU »BOGATSTVU I UBOŠTVU«

Grb obitelji Kavanjin.¹⁾

Foto: Ž. Bačić

Splitski barokni pjesnik Jerolim Kavanjin (1643—1714) poznat je u našoj književnosti kao pisac najdužeg spjeva od preko 32 000 stihova pod naslovom »Poviest vandelska bogatoga a nesrećna Epulona i ubogoga a čestita Lazara, iliti od štete bogatstva a koristi uboštva. Velopiesna istoga g. Jerolima Kavanjina, vlastelina Spliskoga i Trogirskoga, prigodno razdijeljena u triest pievanja s onizima ka odstupno odašavši od poglavitoga cilja, stegnut od ljubavi, hoti pisati začinjajući od svoje otačbine Dalmatinske, i od svih inieh država, kralja i višieh ljudih Iliriskih. Složenje korisno svakom čoeuku našega naroda, toliko svitovnomu koliko duhovnomu, za ukloniti se od zla, a moć sliditi dobro na spasenje duša.«^{1a)} Ovaj dug i nepraktičan naslov »pokratio« je Ivan Kukuljević u »Bogatstvo i uboštvo« prilikom prvog objavljivanja Kavanjinove »velepiesni« 1861, pa se pod tim naslovom najčešće i spominje.

Iako spjev ima određene umjetničke vrijednosti,²⁾ ipak je zanimljiviji kao izvor različitih podataka, kao odraz pjesnikova vremena i njegova znanja. Naime, kao što se iz naslova vidi, Kavanjin je htio obraditi biblijsku priču o bogatom Epulonu i siromašnom Lazaru, ali je, »stegnut od ljubavi« prema domovini, u djelo utkao niz podataka o našim primorskim gradovima, događajima, ličnostima. Ti podaci su nam tim važniji što često pojedinosti o nekom događaju, djelu nekog pisca i sl. znamo jedino zahvaljujući Kavanjinovu »Bogatstvu i uboštvu« koje u tom slučaju prestaje biti samo pjesnička tvorevina i postaje dokument. U točnost njegovih navoda ne treba sumnjati jer se iz samog spjeva vidi da se koristio veoma velikom literaturom, arhivskom građom te podacima koje su mu slali prijatelja mada su mnogi omalovažavali njegovu namjeru da piše spjev:

*molih mnoge, a zaludu,
brž mou vielu cieneć ludu. (VI, 182)*

Za nas je, kao što je već rečeno, najzanimljiviji dio od VI do XVII pjevanja u kojem Kavanjin pjeva o gradovima Dalmacije. Unutar tih pjevanja, od kojih je šesto u cijelosti posvetio rodnom Splitu, pjesnik je spomenuo Dioklecijanovu palaču, crkve, moći svetaca, palače, slike itd. Te rastrkane podatke³⁾ pokušat ćemo povezati u cjelinu koristeći se pritom i njegovom oporukom.

Dioklecijanova palača. Već u petom pjevanju Kavanjin govori o izgradnji Dioklecijanove palače i o tome kako se car bavio poljoprivredom:

*Naš Doklecan otažbinu
i on priljubi kad se ukloni,
Masimianu cesarštinu
za svu slobod er pokloni?
bašcu i graju plemenitu,
ke sastavit hti na Splitu.*

*A to slavnom pri Solinu,
odkle rodnom izhojaše,
ki posadu u družinu
njegda svoju prostiraše;
rodažbina cesareva,
stola i našieh od kraljeva.*

*A sad u Spliet sva se 'e sbila,
ki ni drugo neg polača,
i da manša se učinila
Gotiskoga radi mača;
i u tom malu iste 'e slave
plemstvo i poglav sve države.*

*Gdi cesarskom svom desnicom
zelen goji, voća i mlada,
kom prie sabljom i šibicom
u ljutini svitom vlada;
ter uživa blagovati
svoga truda u solati. (V, 120—123)*

*Masimian kad ponudi
Dokleciana, da se vrati
opet k Rimu, ter da sudi,
ko se i lipši priobratu,
(pravi) ne b' ti u njem stao
da Split sam bi razgledao. (IX, 87)*

Zanimljivo je da Kavanjin naglašava da Split nije »drugo neg polača« odnosno da se gradom još uvijek smatrao samo prostor unutar Dioklecijanove palače iako je Split u njegovo vrijeme već bio okružen novim sistemom utvrda a grad se proširio na zapad. Na ovaj urbanistički detalj nadovezuju se stihovi u kojima pjesnik kaže da je za izgled grada važno da i predgrađa budu lijepa:

*da je mili ures grada,
i da varoš liep kada je,
liepost grada još lipša je. (XXVI, 2)*

Želeći istaknuti prednost Splita nad Zadrom, Kavanjin je nabrojio ostatke careve Palače tj. stupove od porfira i serpentina te četiri hrama misleći pritom na Dioklecijanov mauzolej i tri mala hrama u zapadnom dijelu Palače:

*I da Zadar što gradidbe
kaže da je od starine,
al ne ima toke zidbe,
i tolike čudne scine,
tri istom klonde sebi goji,
Split stotinu svojih broji.*

*I oš dva stupa da dam visa,
jeda li su taj dva ona,
Bobsi Jakin u kih pisa
posrid templa Salamona,
bojni u zlamen tvrda kitja,
svoih otaca pridobitja?*

*Split četiri ima od porfida,
a četiri serpentina,
da ni u Rim nije vida
cilovitieh takmieh stina,
a s četiri templa stara
na Rim isti odgovara. (IX, 84—86)*

Sv. Feliks — Frane. Crkvu sv. Feliksa »super rivum« podigao je u XI st. nadbiskup Ivan (†1060)⁴⁾ što pjesnik spominje slijedećim stihovima:

*Ivan dignu tolikora
svetom Fili na kraj mora. (VI, 33)*

Crkva, vjerojatno sagrađena na temeljima starokršćanske,⁵⁾ bila je posvećena sv. Feliku mučeniku iz IV st.⁶⁾ jer su se u njoj čuvale njegove kosti. Kasnije je na njenom mjestu podignuta nova, posvećena sv. Frani. U XVII st. došlo je do polemika je li sv. Feliks mučen u Splitu ili u talijanskom gradu Spellu. To je dalo povoda Ivanu Tomku Mrvnaviću da napiše knjigu o sv. Feliksu, a u prilog Splitu:⁷⁾

*Felic mučenik s duzima
leži u pratar sveta Frane,
koga riečmi propasnima
crkve da se Spoletane
kad radišaše osvojiti,
hti ga Tonko nam braniti. (XVI, 84)*

Pored ove zgone, Kavanjin pripovijeda kako je sv. Feliks obranio Split od Turaka prilikom jednog njihovog napada na grad:

*Družba ovoga i Dujmova,
i inih moćih gradu daje,
ako imena i njihova
još drže se u potaje,
opojenje poganovi
kažuju svetih Solinjovi.*

*Oni stojeć vele nie,
gledaše se na pridvraču,
di se svaki rugom smie,
kada Turci vojske svraču,
da grad biju s topovima,
ke vodiše meu njima.*

*Nu viteza taj četiri
Viskom, da nam ki svou glavu,
učuvaše naše miri
i Turašku smeše spravu,
Pole i Dujam zube kaza,
kada Turke pse upaza.*

*Felic isti ne dopusti,
strahljiv pratar da ga' budi,
smorske vitre kad nanj pusti,
da ga iskrca nek slobodi,
i ona zemlja da štiti se,
di krv svoju prolio biše.*

*Knez nadahnut baš od tie'
sve države plavi skupi,
paša držeć da se sbie
u Split vojska da nanj lupi,
ovim putom tabor jasni
noćno dignu pun bojazni. (XVI, 85—89)*

Osim tijela sv. Feliksa, koje se nalazilo u mramornom sarkofagu s prikazom prelaska Izraelaca preko Crvenog mora, u crkvi sv. Frane čuvale su se u srebrnim relikvijarima moći sv. Lovre i sv. Ivana Krstitelja:

*Pratri drže Franciskari
osvim File i drugova
okovane u srebri
poštovana kusca ova:
dilak s globe mao Lovrine,
divske i glave Krstinine. (XVI, 100)*

Ovdje je potrebno skrenuti pažnju da Kavanjin kaže »Felic mučenik s duzima« (XVI, 84) i »osvim File i drugova« (XVI, 100) odnosno da su se u crkvi sv. Frane nalazile kosti još nekih mučenika kojima pjesnik nije znao ime. Iz ovoga možemo zaključiti da je do Kavanjinovog vremena predaja sačuvala uspomenu samo na sv. Feliksa dok su se drugim mučenicima, tu pokopanim, zaboravila imena. Ova činjenica, čini nam se, potvrđuje pretpostavku Luke Jelića da dvije male bazilike koje je on vidio na crtežu samostanskog kompleksa, a ucertane su i na drugim crtežima, predstavljaju bazilike podignute u čast sv. Feliksa i nekih mučenika, njegovih suvremenika.⁸⁾ Međutim, za nas je crkva sv. Frane značajna jer se u njoj nalazi pjesnikov grob. U svojoj oporuci odredio je da bude pokopan u njoj, u grobu svojih predaka.⁹⁾ Na žalost, njegova nadgrobna ploča nije sačuvana, pa je nakon preuređenja crkve postavljena spomen-ploča:

(grb)

DR. JEROLIM KAVANJIN
(CAVAGNINI)

SPLITSKI PATRICIJ
HRVATSKI PJESNIK

AUKTOR RELIGIOZNOG EPOSA
»BOGATSTVO I UBOŠTVO«

ROĐEN U SPLITU 10. SVIBNJA 1643.

UMRO 29. STUDENOGA 1714.

BI POKOPAN U OVOJ CRKVI
U OBITELJSKOJ GROBNICI

Sv. Benedikt. Samostan sv. Benedikta (sv. Eufemije, sv. Arnira) namijenjen plemkinjama, osnovao je nadbiskup Lovre Dalmatinac 1060—61:¹⁰⁾

*Lovre zemljak, ki sazida
i manastir Benedeta,
nek vladištvo u njem sida
odmećuć se od svieta kleta, (VI, 33)*

Samostan je kasnije postao poznatiji pod imenom sv. Arnira, nakon što je u njemu sahranjeno tijelo tog splitskog nadbiskupa kojeg su 1180. Poljčani iz plemena Kačića kamenovali kada je došao tražiti neka svoja prava na zemlje u Poljicima. Pavši na kamenje biskup je navodno ostavio udubljene otiske koljena, a taj kamen se čuvao u kapeli koju je 1444—1448. podigao Juraj Dalmatinac:¹¹⁾

*Dviuh drži ona tiela sveta,
a Arnira koludrice,
koga Kačić kuća kleta
kamenova u Poljice;
tu je i bovan gdi s koljeni
pavši obieljig upri u stieni. (XVI, 78)*

Sv. Dominik. Osnivanje ovog samostana Kavanjin pripisuje blaženom Grguru Splicićaninu za kajeg kaže da ga je sam sv. Dominik primio u svoj red i poslao da u Splitu podigne samostan:

*Dominižar blažen Splieti,
Grgur meštar od zakoni,
kom Dominik otac sveti
sklopar rukom svom pokloni,
da u države prvom gradu
redu stavi prvu sgradu.*

*Ko i svrši,er udignu
ov manastir šesti reda,
mnoga i grišnih kad zla ubignu,
k Rimu otide potla ureda,
gdi ostav mrtav hrl dovrvi
k Isukrstu reda prvi. (XV, 120—121)*

Ovaj događaj zbio se navodno još 1217, ali je vjerojatnije da su dominikanci stigli nešto kasnije i zatim osnovali svoj samostan.¹²⁾ Kavanjin dominikance naziva fratrima sv. Kate jer su crkva i samostan prvotno bili posvećeni sv. Katarini Aleksandrijskoj, što među ostalim potvrđuje i pečatnjak samostana s likom te svete.¹³⁾ U pjesnikovo vrijeme dominikanci su imali nekoliko srebrnih moćnika, a u njima trn Kristove krune, moći sv. Dominika, sv. Apolonije, vlas nevine djece te moći još nekih mučenika:

*U fratara Kate svete
iglica se draga hrani
krune srebrom opoviete,
ka nam staru slavu brani,
i sad poglav veća reče
di Isus veće krune meće.*

*Ovo trnje Spasitelja
Splitu gradu plot učini,
ki mu odbie neprijatelja
i tišti ga u tvrđini,
ka i krana Francu brani
kralju dana od Bnečani.*

*Jest i njija sveta oca
prst u srebru Dominika,
Pole kotar kusioća
druzieh svetih mučenika,
vlaš pravičnih mladinaća,
sbietih zlatom u zakaza. (XVI, 97—99)*

Pečatnjak samostana sv. Dominika. Foto: Ž. Bačić Crtež: I. Prpa

Zbog opasnosti od Turaka crkva i samostan bijahu porušeni prije 30. V 1658, ali je već 1682. bila sagrađena nova crkva.¹⁴⁾ Želeći doprinijeti njenom uređenju Kavanjin je oporukom odredio da se, nakon smrti žene mu Perine, dio njegove srebrnine: umivaonik s vrčem, dva podloška za čaše (podčasnice), dva svijećnjaka, hvataljka s branikom protiv dima i dvije posude za voće ili pak njihova vrijednost u srebru predaju dominikancima za izradu bočnih mramornih kipova sv. Dominika i sv. Katarine Sijenske na glavnom oltaru kada budu željeli napraviti tabernakul od tog materijala. Ako se kipovi ne bi izradili, dominikanci su bili dužni odslužiti određeni broj misa.¹⁵⁾ Ova srebrnina predana je dominikancima, ali oni zbog svog siromaštva nisu podigli novi mramorni oltar, već su odslužili određeni broj misa na privilegiranom oltaru. Potvrdu o tome izdao je 1. II 1732. prior samostana fra Vicenzo Curir.¹⁶⁾

Mjesec dana kasnije, 4. III 1732, procijenio je navedene predmete zlatar Antonio Šilović na vrijednost od 449 reala 7 lira i 15 soldi.¹⁷⁾ Taj zlatar, koji u jednoj bilješci nosi naslov »gospodin« što znači da je bio ugledan, popravljao je od 1731. do 1754. crkveno posuđe i moćnike riznice stolne crkve.¹⁸⁾

Sv. Marija u Poljudu. Samostan i crkvu u Poljudu Kavanjin spominje dva puta. U šestom pjevanju spominje nadgrobnu ploču biskupa Tome Nigrisa koji je pokopan u crkvi,¹⁹⁾ kao i anegdodu zbog čega je na biskupovom liku otučen nos:

*Prie Skradina, pak Trogira
Tomas Nigro i on našinac,
ureš liepi od pastira
i uljudni pievočinac,
koga kaže, ako i mala,
pievka Pribeva od pohvala.*

*Leun deseti pohvali ga,
i Jordan ga biskup pravi,
pri njegova kad pobiga
Kristi od Balist crkvu ostavi,
sestrić ki mu u Poljudu
na grob sidlja sliku uljudu.*

*Drugi al sestrić, ere dilo
blaga svog njen ne prieda,
nosa mu odbi kus nemilo
u vrućini smamna jeda:
da mu 'e i krn nos neliečni,
nič je, kad mu 'e pokoj viečni. (VI, 21—23)*

A u šesnaestom pjevanju nabraja moći svetaca koje su se u njoj čuvala:

*Pratrom drugim redovnikom,
male braće obluženja,
Poljudara ron pridjakom
daše kostieh ulomljenja
svetieh Festa, Luciana,
Pegatia, Luciniana. (XVI, 101)*

Gospe od Poišana. O crkvi Gospe od Poišana »koja sidi vanka grada« Kavanjin jedino kaže da se u njoj čuvaju dva srebrna moćnika koje inače ne nalazimo u opisima biskupskih vizitacija ove crkve:²⁰⁾

*I u gospe od Poišana,
koja sidi vanka grada,
dva lakta su prikazana
koje u srebru slavna sgrada
od Florense i Dunate,
grišnu puku na ogled date. (XVI, 105)*

U svojoj oporuci pjesnik se sjetio i Gospe od Poišana te joj ostavio izvezeni veo za pokrivanje stražnje strane Gospine slike kada se bude nosila u procesijama.²¹⁾

Sv. Križ. Tri strofe posvetio je Kavanjan veoma poznatom romaničkom raspelu iz XIII st. u crkvi sv. Križa. U njima priča da je raspelo navodno samo doplovilo preko mora te da ga je neki kartaš, izgubivši sve u igri, probio nožem ili mačem nakon čega se dogodilo čudo jer je iz Isusova bedra potekla krv:²²⁾

*Križ u crkvi svojoj slidi
na dvi daske pengan milo,
gdi propeto svim se vidi
Jesusovo slatko tilo,
ko dopliva s mora davno
dosti čudno, dosti slavno.*

*I ko na otar pristavljeno
njeki kartar, joh prokleti,
svoe pineztvo izgubljeno
plačuć jidan hti ga udrieti,
ter ne moguć prsi doseć
stegno probi smaman odveć.*

*U kom još je rat gvozdeni,
ki izvadit ni se dao,
odkle izvri vir spaseni
svetom Marku ki 'e ostao,
(ko ovd govore) čudne krvi,
ku kađ kaže, vas grad vrvi. (XVI, 94—96)*

Gospe od Zvonika. Za ovu crkvu Kavanjin kaže jedino da se u njoj nalazio srebrni moćnik Gospina pokrivača-rupca:

*Gospa manjega od zvonika,
vrh vrat glasne od polače
Doklecijanske, srid kazlika,
tišti i svete pokrivače,
u okovu srebra bila,
čiestu divu ka 'e prikrila. (XVI, 102)*

Sv. Filip Neri. Crkvu posvećenu istoimenom svecu podigao je 1679—80. Nikola Bijanković, splitski kanonik i kasniji makarski biskup:

*Bianković srca lipa,
blag sgraditelj su Filipa. (VI, 28)*

Crkva je osim moćnika sv. Filipa Nerija, Frane Ksaverskog i Ignacija Lojole imala i druge koji su se u blagdanima pokazivali puku:

*Tempo i nova molidbeca
Supilipa bogomila
ima krvi svoga sveca,
prsieh kud mu puče žila;
kus košulje Ignatia,
i skrabioc Ksaveria.*

*Mainja Klara Vitorina,
Bonventure, i Lucide,
Barbar, Justa, Saturnina,
Fedel, Kolombe i Placide,
prikazaoci kosti im hrane,
ke se vidu na blagdane. (XVI, 103—104)*

Moći navedenih svetaca vjerojatno je nabavio sam Bijanković jer je o svom trošku kupio sve što je bilo potrebno za obavljanje crkvenih obreda.²³⁾

Sv. Karlo Boromejski. Godine 1650. sagrađena je u protironu Peristila Dioklecijanove palače mala kapela u čast sv. Karla Boromejskog. Kavanjin spominje da je imala oltar i na njemu moći tog sveca, zaštitnika od kuge, kojemu se puk uticao u vrijeme haranja te zaraze:

*I na otaru bogše manše,
bratimštine sveta Karla,
sveca istoga kusac kanše
siva na odvit puka umrla,
svak bo ognjica koga gori,
k njoj se utiče da ne umori. (XVI, 106)*

Stolna crkva. Od svih splitskih spomenika najviše stihova posvetio je Kavanjin stolnoj crkvi. Upravo u njegovo vrijeme bilo je pokušaja da se izgradi nova odnosno proširi stara, za što se naročito zalagao nadbiskup Stjepan Cupilli. Tu odluku donijelo je splitsko Veliko vijeće na

sjednici od 13. VII 1710, a 12. IV 1711. izdao je generalni providur Vicenzo Vendramin dozvolu nadbiskupu Cupilliju da može vaditi kamenje i mramor iz solinskih ruševina.²⁴⁾

*Splićanine drag u Splitu
vela crkva gradiće se,
rodnom gradu poglavitu
nu pristavi tvoje čese,
krv i tempo čni baštnike,
vičnje da su t' hvale i dike. (VI, 10)*

*More li se slavnie riti,
oda prave svoje ljubavi
velu crkvu neg zgraditi,
svom vrućinom da se stavi;
neka (starom) puku čudu
prim, a Bogu trimi budu. (VI, 39)*

Opisujući stolnu crkvu, nekadašnji Dioklecijanov mauzolej, za koji pogrešno misli da je bio hram boga Jupitera (Jova), pjesnik najprije spominje srebrnu palu:

*Najprije tempo svim poglavan,
posvećeni Gospojini,
srebrnicom ima davan
liepu obeti i u procini,
ki divim udmi svetac sije
stran Isusa i Marije.*

*Prvi Jovu bi sagrajen,
pak naminjen Divi majci,
drugi na otar nov posajen,
kovaše ga naši grajci
na priliku bogatoga
slavna ikona Bnetaškoga. (XVI, 64—65)*

Poznato je da je splitska stolna crkva u XIV st. imala dvije srebrne pale. Palu na glavnom oltaru izradio je Ivan Gerardov iz Pesara šezdesetih godina XIV st. (prije 1369), dok je majstor pale s likom Bogorodice i djeteta te dvanaest apostola na oltaru sv. Dujma nepoznat. Ta se poslije 1400. više ne spominje jer je tada rastavljena, a u popisu riznice 1493.²⁵⁾ i 1497.²⁶⁾ navode se njeni dijelovi: Bogorodica s djetetom i jedanaest apostola. Za razliku od te, pala Ivana Gerardova ostala je i dalje na glavnom oltaru sve do XVII st. kada je uklonjena, pa nadbiskup Cosmi u vizitaciji 1682. za nju kaže »nekoć na glavnom oltaru«. Godine 1694. navodi se na kraju popisa riznice, a čuvala se u starom ormaru (1709) odnosno staroj riznici (1712).²⁷⁾

Međutim, Kavanjin navodi da se pala nalazila na oltaru što znači da se povremeno, u većim blagdanima, iznosila i upotrebljavala. Iz biskup-svih vizitacija se vidi da je osim glavnog i dva pobočna, sv. Dujma i sv. Staša, postojao i oltar sv. Marije, koji je 1694. dao srušiti nadbiskup Marko Antun de Dominis, dok se novi istoimeni spominje 1682–83. Ali između 1682. i 1704. podignut je i glavni oltar²⁸⁾ pa se stih »drugi na otar nov posajen« odnosi na jednog od njih, ali ne znamo na koji. Kavanjin kaže da je pala bila lijepa i izrađena po uzoru na čuvenu zlatnu palu sv. Marka u Mlecima, a da su je dali izraditi građani Splita.

Nakon toga slijede stihovi posvećeni glavnom oltaru podignutom od raznobojnog mramora s dva kipa anđela »od drveta cipresnoga« — čempresa koji u rukama drže »kazolište«-tabernakul. Nad oltarom je kasetirani strop unutar kojeg je deset slika s prizorima iz Starog zavjeta koji se odnose na Euharistiju, rad domaćeg majstora Mateja Ponzonija-Pončuna iz prve polovice XVII st.:²⁹⁾

*Sridnji u provižd svih susrita,
netom stupi tko na vrata,
i trpeza mramorita
na kou božji dom laskata,
di se Isusa shranja tielo
u kršljino svakoj cielo.*

*Vrhu u ajer izdiljano
kazolište liepo ushodi,
hitro rukama uzdržano
dviuh andela u slobodi,
od drveta cipresnoga,
rukočina izvrsnoga.*

*Simo i tamo obličaju
goli, er vrući, Serafini,
a nebom se naziraju
čudesa osam, ka učini
Poncun pengaç glasoviti,
koih mučno 'e prociniti. (XVI, 67—69)*

Desno i lijevo od glavnog oltara su kapele sv. Dujama i sv. Staša. U vrijeme nadbiskupa Petra Diškovića Pažanina kapelu s rakom i reljefom sv. Dujma počeo je graditi te 1427. dovršio majstor Bonino iz Milana:

*Bogoljubni Paski Petar,
ki udignu svetom Dujmu
od stin bielih veomi hietar
i liep oltar i kapujmu. (VI, 19)*

Po uzoru na tu kapelu podigao je 1448-50. Juraj Dalmatinac novu posvećenu sv. Stašu:³⁰⁾

*S desne i s live pak se vide
dvi prilike vrh otara,
ke na rakah stienih side
dviuh svetih gospodara,
Dujma i Staša, ki počiju
u njih tilom za tutiju.*

*Nad njima se još višinom
vrhu stupieh uzdignute
dvi crkvice istom stinom
na razlike, veze i prute
pružau nugli i nuglišća,
kipe uzdižu povrh lišća. (XVI, 70—71)*

Dugo se sumnjalo u zapis da je Kolafisa, žena splitskog potestata Ivana Frankopana, dala 1257. sto romanata za gradnju zvonika stolne crkve. Međutim, Kavanjin je također spominje što znači da je zapis kano-nika Jerolima Bernardija (oko 1688—1773) točan i da je natpis o tome doista bio uzidan u zvonik:³¹⁾

*Plemstvo, lipost i priliku
skazat trima uzorita,
i izvrsnomu a nač zvoniku
takmu pamet ne dohita;
dosti da su sgrade uzvise
Doklecana Kolafise. (XVI, 72)*

Nabrajajući u XV pjevanju svece i svetece pjesnik kaže:

*Margarita kralja Bela,
cviet čistoće prem biserni,
druzih sestrah kih su biela
zatvorena u grob verni
nad Sudujam dva telesa,
treća zviezda od nebesa. (XV, 41)*

To se odnosi na Margaretu i Katarinu, kćeri kralja Bele IV, koje su umrle u Klisu 1242. Njihova tijela bila su prenijeta u Split i pokopana u stolnoj crkvi, a kasnije su njihove kosti bile smještene u mali sarkofag nad ulaznim portalom.³²⁾

Već u šestom pjevanju Kavanjin navodi da je Splićanin nadbiskup Martin (970—1000)³³⁾ poklonio crkvi sv. Dujma zlatni kalež:

*Marin grajski, ki 'oj doni
suha zlata kalež oni. (VI, 31)*

Premda u rukopisu »Bogatstva i uboštva« stoji Marijn, očito je da je pjesnik pišući spjev pogriješio jer je podatak o zlatnom kaležu preuzeo iz »Kronike« Tome Arhidakona. U sljedećoj pak strofi, ponovno koristeći se »Kronikom«, Kavanjin spominje da je nadbiskup Lovre Dalmatinac (1060—1099) katedrali darovao niz srebrnih predmeta:³⁴⁾

*Lovre ureši tociem sudi,
ke od srebra njoj darova, (VI, 32)*

Nabrajanje srebrnih predmeta stolne crkve Kavanjin počinje Isusovom glavom, križem i rukama koji su se nalazili na jednom oltaru naglašavajući pri tome mnoštvo svijećnjaka i posuđa:

*Srebra glava Jesusova
i križ zlaćen otar resi,
prvi a strane dviuh lahtova
i dviuh ruka rudatiesi,
ne govoreć od sveštva
srebrnitih i sudaka. (XVI, 73)*

Isusova glava nalazi se u popisu raznice iz 1400, a u popisu iz 1493. spominje se da je od pozlaćenog srebra, s dijademom i trnom Kristove krune.³⁵⁾ Isti opis postoji i 1695.³⁶⁾ Ruke se također nalaze u popisu iz 1400. a navode se i u kasnijim popisima.³⁷⁾ Ti popisi, kao ni Kavanjin, ne spominju čije su to ruke, dok se danas štiju kao ruke sv. Dujma.

U većim blagdanima iznosili su se iz riznice relikvijari s moćima drva križa i trnja Kristove krune. To su dva veoma slična moćnika u obliku valjka iznad kojeg je lik Krista a oba su nastala u radionici mletačkog zlatara Trevisana. Moćnik drveta križa, za koji Kavanjin kaže »križ od križa izabrana« zato što su moći drveta postavljene u obliku dvostrukog križa, izrađen je 1698, dok je moćnik s trnom izrađen 1704:³⁸⁾

*A na više svetkovic
križ od križa izabrana,
i trn slavne od krunice
spasiteljske s blagoshrana
za urehu veću slide,
ki u prikazah dviuh se vide. (XVI, 74)*

Njima su nalik moćnici sv. Dujma i sv. Apolonije u kojima su zubi tih svetaca. Majstori ovih moćnika nisu poznati. U popisu iz 1695. opisuje se moćnik sv. Apolonije što znači da je već bio izrađen, dok se za moći sv. Dujma navodi da se nalaze u malom križu.³⁹⁾ Međutim, poznato je da je 1698. zlatar Ivan Gelmini postavio moći zuba sv. Dujma u njegov relikvijar⁴⁰⁾ pa zaključujemo da je izrađen između 1695. i 1698. Završavajući nabranje ovih moćnika Kavanjin kaže da je nakon blagajnika Maričića,⁴¹⁾ koji je dao izraditi dva moćnika, i on dao izraditi još dva. Na žalost, pjesnik nije zabilježio koje je moćnike dao skovati, ali pretpostavljamo da su to dva od spomenika četiri moćnika jer su po izgledu i vremenu bliski:

*I dviuh manših svih srebrnih
zub se kaže Polonie,
Dujma i sveta u otarnih
caklieh lipost lipša nie;
blaga i nik Maričić dvime
da kov a ja dvim za njime. (XVI, 75)*

U popisu riznice iz 1493. i 1497. navodi se srebrna pokaznica s dva anđela.⁴²⁾ Što je bilo s tom pokaznicom nije poznato, ali je 1532. mletački zlatar Victor de Angelis, po narudžbi splitske plemkinje Katarine Dražojević, izradio novu srebrnu pokaznicu s dva anđela, koja se i danas čuva u riznici. Kavanjin kaže da se upotrebljavala za crkvene obrede na blagdan Tijelova i osminu a to je zabilježeno i u kasnijim popisima riznice.⁴³⁾

*Kazalište velo od srebra
u dan Božji i osminu,
s anđelima na oba rebra
ki uzdrže zlatnu skrinu,
dae se vani ostia sveta
blagoslovom puk da odšeta. (XVI, 76)*

Nakon toga pjesnik je spomenuo poprsja sv. Dujma, Staša i Arnira. Poprsja i mitre za glave sv. Dujma i sv. Arnira iz XIV st. izradio je već spomenuti majstor Trevisan 1699, dok je bista sv. Staša u cijelosti njegov rad iz 1704.⁴⁴⁾

*Tri srebrna polutiela,
napletena zlati cvieti,
ima oš crkva Bogu miela
svakim stinjem gradobieti,
kroz klo lupie puk prozira
Dujma, Staša i Arnira. (XVI, 77)*

Kavanjin također nabraja šest srebrnih glava različitih svetaca⁴⁵⁾ kao i dijelove prije spomenute oltarne pale, Bogorodicu s djetetom i apostole:

*Polutilje Nikolieno,
glava Ivana i Bartola,
Mare, Pavla, Mandalieno,
trupje i dvanaes apostola,
Diva sinkom u naručje
namì dobro 'e priporučje. (XVI, 90)*

Broj moćnika u obliku prsta veoma je varirao a 1695. navodi se samo prst s moćima sv. Kuzme.⁴⁶⁾ Pjesnik, međutim, spominje dva prsta, sv. Kuzme i sv. Jakova:

*Prsti Kuzme i Jakoba
obi srebrom okovani,
i oni srićna nam su koba,
jedan ovi duhovani
tempo, i brastvo drugi drži,
da nas božji prst uzdrži. (XVI, 91)*

Sljedeća strofa posvećena je predmetima koji se vezuju uz sv. Dujma. To su Evanđelistar, noževi i gostarice:

*Misaa anđeo rukopiesni
Dujma Sveta na ovcadi
plastmi od srebra okliesni
dvoj nosića jednogradi,
i gostare dvi sliduju
njegove se ke viruju. (XVI, 92)*

Za poznati Splitski evanđelistar, napisan na pergameni »ovcadi« — ovčjoj koži u VIII st., legenda kaže da je nađen u sarkofagu s tijelom sv. Dujma te da ga je on sam pisao.⁴⁷⁾ Evanđelistar je bio uvezan u srebrne korice, kasnije zamijenjene kožnatim uvezom. Iako legenda o prijenosu svečeva tijela ne spominje druge predmete u sarkofagu, Kavanjin navodi vjerovanje da su sv. Dujmu pripadale i dvije gostarice te »dvoj nosića jednogradi«. Ovaj stih možda se odnosi na dva noža sa srebrnim drškama koji se u popisima stalno spominju kao noževi sv. Dujma.⁴⁸⁾

Na kraju ovog dijela svoje »velepiesni«, u kojem je opisao i nabrojio znamenitosti stolne crkve i njene riznice, Kavanjin je još jednom istakao mnoštvo crkvenog pribora:

*Srebrnitih kadionica,
kandea, pihžid i kaleži,
tokih križa kazionica,
i ostale sve prateži,
prvocini ka pristoi
toke crkve množ se broi. (XVI, 93)*

Osim što je dao skovati dva moćnika, Kavanjin je 1701. poklonio devet lira za popravak i obnovu starih orgulja stolne crkve. Taj posao obavio je 1702. veroneški orguljar Carlo Beni.⁴⁹⁾ Svojom pak oporukom ostavio je bratovštini sv. Staša dvadeset dukata kada dovrše izradu srebrnih svijećnjaka.⁵⁰⁾ Pošto su svijećnjaci bili gotovi, predstavnici bratovštine potvrdili su 31. I 1737. da su od pjesnikove kćerke Elizabete primili dvadeset dukata.⁵¹⁾ Danas u riznici postoji nekoliko svijećnjaka iz prve polovice XVIII st. od kojih su četiri pripadali nekoj bratovštini i imaju urezanu 1735. godinu.⁵²⁾ Moguće je da su upravo to oni za čiju je izradu pjesnik dao svoj prilog.

Kavanjin je za slučaj da ostane bez ijednog nasljednika odredio da njegovo imanje pripadne kaptolu stolne crkve. Kaptol bi pak dio prihoda

morao upotrijebiti za izradu novog rezbarenog kora kakav doliči metropolitanskoj crkvi. Ako on ne bi htio preuzeti njegovu baštinu, ona bi pripala gradu uz obavezu da se dio upotrijebi za nabavu novih moćnika riznice kao i za srebrninu za moćnike koje je ostavio njegov pokojni brat Šimun, trogirski biskup.⁵³⁾ Međutim, pjesnik je imao nasljednike pa ovaj dio oporuke nije izvršen.

Nadbiskupska palača i sjemenište. U srednjem vijeku palača splitskih nadbiskupa nalazila se u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače,⁵⁴⁾ a kasnije u blizini stolne crkve. Za tu noviju palaču Kavanjin kaže da je sagrađena u vrijeme nadbiskupa Petra Diškovića (1420—1426):

*Bogoljubni Paski Petar,
biskupiu staru sgradi
i o crkvenih molbah radi. (VI, 19)*

Međutim, ona je izgorjela 1506.⁵⁵⁾ i tek je 1677. nadbiskup Bonifacije Albani podigao novu:

Alban zgradi 'oj biskupnicu (VI, 32)

koju je također uništio požar 1924.⁵⁶⁾ Albanijev nasljednik Stjepan Cosmi mnogo je nastojao da se u Splitu otvori sjemenište. Nakon višegodišnjih napora to mu je uspjelo pa je ono bilo svečano otvoreno 25. III 1700. u zgradi koju je darovao kanonik Dujam Kuparić.⁵⁷⁾ Pjesnik o tome kaže samo:

Kosmi dignu 'oj simenšticu. (VI, 32)

Kula nadbiskupa Hugolina. Splitski kroničar A. Cutheis zabilježio je da je nadbiskup Hugolin de Branca (1349—1388) sagrađio u Prosiku, pokraj Jadra, nekoliko kuća s dvorištem i utvrdu. Tu je uglavnom i boravio sprečavajući Klišane i ostale da nanose štete Splićanima.⁵⁸⁾ Ovaj podatak prepričao je Kavanjin stihovima:

*Blag Ugolin, ki sagrađi
Solinštice polak rike
liep hram s kulom, Kliške i radi
otle ustavit pliene prike,
ke pristaše Spliska od tada
trti polja, grabit stada. (VI, 17)*

Palače splitskih obitelji. Pjesnik spominje jedino palače obitelji Papalić i Milesi. Ističući bogatstvo prvih⁵⁹⁾ Kavanjin kaže da su imali nekoliko palača, dok su Milesi, koji su plemstvo dobili poslije 1672, tek gradili svoju:⁶⁰⁾

*Papalići njegda biše
prvi našu meu gospodu,
za toj oni pokloniše
Duždu i naš grad i slobodu,
tih bogatstvo još ne lažu
hiže, ke se njihe kažu. (VI, 117)*

*Sad su i knezi učinjeni,
grade kuću tizim skladnu,
nu ako ričju umiljeni,
a imat budu ćud prikkladnu,
zorić plemске slobostine,
zabiće se i njim starine. (VI, 199)*

Pjesnik također govori o kućama turskih begova koje su, osim u Zadru, podigli i u Splitu, nadajući se da će biti njihovi gospodari kada Turska zauzme Dalmaciju:

*Rušten, Mustaj, Durak bezi
zaludu u Split utapiše,
i u Zadru tim u vezi,
lipše hiže i uzviše,
da njih imau posedarstvo,
kad grade uzme silno carstvo. (XIV, 76)*

Gradska loža i kazalište. O općinskim zgradama u »Bogatstvu i uboštvu« nalaze se dva usputna podatka. Koreći zbog loših običaja Splitskane, Kavanjin kaže da gradska loža služi kao sastajalište i mjesto za zabavu:

*Da na tanac surle skviču,
na prošćenja zvoni zvone,
višeš puke di omiču,
pri u ložu gdi se zgone
neg u crkvu, di 'e podpuno
odpuštanje i mis puno. (IX, 163)*

dok su se u kazalištu, koje se nalazilo u vijećnici, prikazivale nedolične predstave koje on oštro osuđuje:⁶¹⁾

*Placa i teatar već se scine,
nego božji sveti trimi,
veće sprdnje neg istine,
bezobrazni glunci i mimi,
rieči od smrti, neg života,
svaka sminost, neg dobrota. (IX, 164)*

Povezivanjem i analizom Kavanjinovih stihova utvrdili smo da je »Bogatstvo i uboštvu« pouzdan izvor za poznavanje splitskih spomenika. Njegovi stihovi potvrdili su neke dosadašnje pretpostavke, otkrili nepoznate detalje i djelomično dočarali bogatstvo splitskih crkava. Stilske analize i arhivska istraživanja već su potvrdili točnost pojedinih Kavanjinovih navoda, a tako će vjerojatno biti i ubuduće.

- 1) Ovaj do sada neobjavljeni grb obitelji Kavanjin nalazio se u Sutivanu, u ljetnikovcu koji je pjesnik podigao početkom XVIII st. Nakon II svjetskog rata prenesen je zajedno sa ostalim predmetima iz ljetnikovca u Muzej grada Splita gdje se i sada nalazi. Konj prikazan u medaljonu je bijele-svijetlo sive boje dok su uzde crvene, livada zelene, a podloga plave boje. Ove boje podudaraju se s onima na grbu obitelji Kavanjin nacrtanim na tabli 4 i 85 u rukopisu Dujma Srećka Karamana »Il re d'armi di Spalato« (Muzej grada Splita). Slika, ulje na platnu, je veličine 108,5×57 cm dok je veličina medaljona 25×28,5 cm.
- 1a) Rukopis »Bogatstva i uboštva« čuva se u Arhivu Srpske akademije nauka i umjetnosti — Zbirka rukopisa i starih štampanih knjiga br. 431.
- 2) Z. Kravar, Jerolima Kavanjina »Povijest vandelska« kao umjetničko djelo. Mogućnosti br. 6, 7, 8, Split 1973; isti, Barokni opis (Funkcija i struktura opisa u hrvatskom baroknom pjesništvu), Zagreb 1980.
- 3) Stihove navodim prema drugom izdanju iz 1913. koje je, kao XXII knjigu serije »Stari pisci hrvatski«, priredio Josip Aranza.
- 4) Toma Arhiđakon, Kronika, Split 1960, str. 28; G. Novak, Povijest Splita, knj. I, Split 1957, str. 63.
- 5) C. Fisković, Je li na splitskoj obali bila ranokršćanska crkva s krstionicom?, Kultura baština 9—10, Split 1979.
- 6) F. Bulić, Mučenici solinski. P.o. iz »Bogoslovske smotre«, Zagreb 1919, str. 18. Prilog Vjesniku za arheologiju i historijsku dalmatinsku XXXVIII/1915, Split 1919. (U tekstu VAHD).
- 7) I. Scherzer, J. Kavanjina »Bogatstvo i uboštvo«. Nastavni vjesnik VII/1, Zagreb 1899, str. 9; F. Bulić, o.c. (6), str. 17.
- 8) C. Fisković, o.c. (5); isti, Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo, VAHD LIII/1950—51, Split 1952.
- 9) Č. Čičin-Šain, Oporuka Jerolima Kavanjina, Split 1951, str. 11.
- 10) I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II, Split 1964, str. 354.
- 11) C. Fisković, Sarkofag Jurja Dalmatinca u Kaštel-Lukšiću, Poljički zbornik III, Split 1978, str. 148, 151, 152; M. Hrg—J. Kolanović, Nova građa o Jurju Dalmatincu, Arhivski vjesnik XVII—XVIII, Zagreb 1975, str. 9, 20—23.
- 12) F. Šanjek, Dominikanci u našim krajevima, Bogoslovska smotra XXXVI/3—4, Zagreb 1966, str. 714—715; G. Novak, o.c. (4), str. 385, 577.
- 13) Pečatnjak koji sam našao u samostanskom arhivu i koji ovdje objavljujem, dug je 55 mm a širok 35 mm. U gotičkoj mandorli prikazana je svetica odjevena u dugu haljinu stisnutu u struku, a ogrnuta plaštem. U desnoj ruci drži palminu granu, u lijevoj kotač, dok njenu glavu, na kojoj je kruna, okružuje aureola. Uz rub pečatnjaka je natpis: + · SIGILVM · CONVENTVS · * · SANCTE · KATARINE · DE · S(PALATO). Iako se ovaj pečatnjak upotrebljavao u XVIII st. (vidi bilješku 16), on potječe iz XVI st. Na taj zaključak upućuju njegova renesansna slova, gotički oblik mandorle i karakteristikama slova G i K, prema mišljenju C. Fiskovića.
- 14) A. Zaninović, Sarkofag kćerke dalmatinskog proveditura Ivana Diedo, VAHD LI/1930—34, Split 1940; M. Ivanišević, Andrija Aleši u Splitu 1448. godine, Kulturna baština 11—12, Split 1981, str. 22, 23.
- 15) Č. Čičin-Šain, o.c. (9), str. 13.
- 16) Muzej grada Splita, Arhiv Capogrosso—Kavanjin, sign. CC-32/XLIX; na potvrdi je pečat samostana opisan u bilješci 13.
- 17) Isto, sign. CC-32/XLIX.
- 18) Isto, sing. CC-32/XLIX; K. Prijatelj, Novi prilozi o baroku u Splitu, Anali Histroijskog instituta JAZU u Dubrovniku II, Dubrovnik 1953, str. 324.
- 19) C. Fisković, Nigrisove uspomene u Splitu, Tkalčićev zbornik II, Zagreb 1958.

- 20) A. Duplančić, Iz prošlosti crkve Gospe od Poišana, Kulturna baština 9—10, Split 1979.
- 21) Č. Čičin-Šain, o.c. (9), str. 12.
- 22) C. Fisković, Romaničko raspelo iz crkve sv. Križa u Splitu, Peristil 12—13, Zagreb 1970.
- 23) M. Vidović, Nikola Bijanković, splitski kanonik i makarski biskup 1645—1730, Split 1980, str. 45.
- 24) V. Milić, Da atti del Consiglio di Spalato, Bullettino di archeologia e storia dalmata XXIV, Split 1901; L. Jelić, Raccolta di documenti relativi ai monumenti artistici di Spalato e Salona, isto XVII, Split 1894, str. 47.
- 25) K. Prijatelj, Srebrne pale splitske stolne crkve, Studije o umjetninama u Dalmaciji I, Zagreb 1963, str. 18.
- 26) C. Fisković, Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima, VAHD LII/1935—49, Split 1950, str. 195.
- 27) K. Prijatelj, o.c. (25), str. 19.
- 28) K. Prijatelj, Barok u Splitu, Split 1947, str. 40, 39.
- 29) K. Prijatelj, Neobjelodanjeni ciklus slika Mateja Ponzonija — Pončuna, Split 1974.
- 30) G. Novak, Povijest Splita II, Split 1961, str. 453, 404.
- 31) G. Novak, o.c. (4), str. 466, 514; L. Jelić, Zvonik spljetske stolne crkve, Viestnik hrvatskog arheološkoga društva, NS 1/1895, Zagreb 1896, str. 33; o kanoniku Bernardiju vidi I. Ostojić, Metropolitanski kaptol u Splitu, Zagreb 1975, str. 230, 231.
- 32) G. Novak, o.c. (4), str. 114, 115.
- 33) F. Bulić—J. Bervaldi, Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak Kronotaksa spljetskih nadbiskupa, Zagreb 1912—13, str. 165, 176.
- 34) Toma Arhiđakon, o.c. (4), str. 25, 28, 29.
- 35) G. Praga, Antichi inventari del tesoro di san Doimo di Spalato, Archivio storico per la Dalmazia, anno X vol. XX fasc. 117, Roma 1935, str. 389, 172.
- 36) D. Diana, N. Gogala, S. Matijević, Riznica splitske katedrale, Split 1972, str. 172.
- 37) G. Praga, o.c. (35), str. 389, 394; C. Fisković, o.c. (26); D. Diana ..., o.c. (36), str. 171.
- 38) D. Diana, ..., o.c. (36), 72, 73.
- 39) Isto, str. 73, 74, 171, 172.
- 40) K. Prijatelj, o.c. (18), str. 324.
- 41) U prvom izdanju »Bogatstva i uboštva«, str. 321, stoji »S blagom Niko Maričić dvime...« što nije točno. Iz foto-kopija rukopisa, koje sam dobio od Arhiva Srpske akademije, vidi se da je točna verzija koju donosi J. Aranza tj. »blaga i nik Maričić dvime...« što očito treba čitati kao blagajnik.
- 42) G. Praga, o.c. (35), str. 393; C. Fisković, o.c. (26), str. 195.
- 43) D. Diana, ..., o.c. (36), str. 30.
- 44) Isto, str. 68, 69; K. Prijatelj, o.c. (28), str. 81, 84, 85.
- 45) Isto, str. 64—68; K. Prijatelj, Srebrne svetačke glave iz riznice splitske stolne crkve, Zbornik Muzeja pa primenjene umetnosti 3—4, Beograd 1958.
- 46) D. Diana, ..., o.c. (36), str. 28, 172.
- 47) Istorija svetoga Dujma i Staša, Legende i kronike, Split 1977, str. 35; H. Morović, Povijest biblioteka u gradu Splitu I, Zagreb 1971, str. 12—16.
- 48) G. Praga, o.c. (35) str. 389, 394; D. Diana, ..., o.c. (36), str. 31, 172.
- 49) I. Bošković, O orguljama splitske stolnice iz godine 1702, Sveta Cecilija br. 3, Zagreb 1976, str. 73, 75.
- 50) Č. Čičin-Šain, o.c. (9), str. 13.

- 51) Muzej grada Splita, Arhiv Capogrosso—Kavanjin, sign. CC-5/XVIII.
- 52) D. Diana, . . . , o.c. (36), str. 111—113.
- 53) Č. Čičin-Šain, o.c. (9), str. 21.
- 54) G. Novak, o.c. (4), str. 490.
- 55) Isto, str. 451.
- 56) K. Prijatelj, o.c. (28), str. 23, 24.
- 57) I. Ostojić, Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700—1970), Split 1971, str. 17, 19.
- 58) A. Cutheis, Tabula, Legende i kronike, Split 1977, str. 196; G. Novak, o.c. (4), str. 157, 369.
- 59) D. Kečkemet, Poljički Papalići i njihov doprinos gradu Splitu, Poljički zbornik III, Split 1978.
- 60) C. Fisković, Milesijeva palača u Splitu, Pomorski muzej JAZU u Splitu, Zagreb 1960.
- 61) C. Fisković, Splitsko kazalište do sredine 19. stoljeća, Dani hrvatskog kazališta — XIX stoljeće, Split 1979, str. 347.

